

*Дмитрів І. І.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

БОГОСЛОВ'Я ХРЕСТА У ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ-«ЛОГОСІВЦІВ»

Анотація. У статті досліджуються особливості художньої інтерпретації символу хреста в поетичній спадщині «логосівців». Окреслюється світоглядна панорама католицьких письменників, яка впливала на специфіку художньої рецепції християнської символіки в їхніх творах, визначаються основні символічні константи, з'ясовуються особливості символізації біблійних образів і подій, простежується специфіка проекції біблійних подій на український ґрунт.

Ключові слова: група «Логос», католицькі письменники, поетика, символ, хрест, христологія.

Постановка проблеми. Об'єднання католицьких письменників «Логос» посідало помітне місце в літературному житті Західної України міжвоєнного періоду ХХ століття, яке на той час характеризувалося великим розмаїттям і підвищеною активністю. Ідейним підґрунтям творчості «логосівців» була християнська мораль, основними завданнями – популяризація релігійної тематики і християнської етики. Отже, творчість кожного письменника-«логосівця» характеризується тяжінням до біблійних сюжетів та образів, а всі проблеми особистого, суспільного чи національного характеру вирішуються із християнських позицій.

Довгий час художня творчість «логосівців» була поза межами наукових зацікавлень літературознавців. Лише останніми роками в Україні було здійснено низку досліджень, завдяки яким творці «католицької літератури», а серед них письменники «Логосу», зможуть посісти належне місце в історії української літератури. Непересічну вартість мають дослідження Миколи Ільницького, у яких літературознавець дає системне, цілісне, об'єктивне бачення місця «логосівців» у літературному процесі Західної України між двома світовими війнами. Праці Ярослава Грицьковияна, Богдана Романенчука, Оксани Веретюк, Тараса Салиги подають історико-літературний аналіз діяльності «Логосу». До детальнішого літературознавчого осмислення художньої спадщини «логосівців» спричинилися дослідження Лілії Гром'як, яка зосередила увагу на вивченні творчості о. Василя Мельника (Лімниченка), охопивши майже всі грані його письменницької та громадської діяльності. Ідейно-естетичну концепцію творчості «Логосу» досліджувала Наталія Вівчарик. На тлі цього літературного об'єднання дослідниця виокремила постать Григора Лужницького, здійснивши комплексний аналіз прозової, драматичної й поетичної спадщини письменника з метою докладного та всебічного вивчення й інтерпретації його художніх творів. Отже, за останню чверть століття з'явилася значна кількість літературознавчих розвідок, присвячених діяльності «Логосу», однак багато її аспектів ще чекає на свого дослідника.

Мета статті – проаналізувати особливості художнього осмислення мегасимволу хреста в поетичній творчості «логосівців», проінтерпретувати христологічну символіку, простежити біблійні проекції на національний ґрунт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Творчість «логосівців» – це майстерний колаж біблійних образів, мотивів, алюзій, ремінісценцій, християнських обрядів, символів, богослужень. Але, зрозуміло, найповнішого ідейно-художнього представлення заслуговує мегасимвол Ісуса Христа. Цей інтерес до образу Месії є виправданий для митця будь-якої епохи, не кажучи вже про ХХ століття, «адже у періоди соціально-політичної нестабільності, принципового руйнування основних критеріїв суспільної свідомості євангельські персонажі в силу своєї загальновідомості часто відіграють роль абсолютних етичних орієнтирів, зрозумілих і прийнятих для основної частини суспільства» [1, с. 24].

Для поетів групи «Логос» християнство – це не лише ідеологія, культура, а насамперед особа Христа, яка поєднала в собі Божу й людську природу. Розп'ятий Бог особливо близький людині тоді, коли вона переживає власну Голготу. Із цього приводу Ермес Ронкі розмірковує: «Хто позбавлений мук і страждань, той готовий відштовхнути божественну загадку: він переконаний у своїй самодостатності. Натомість стражденні завжди перебувають деінде: їхня кров кипить в іншому вимірі, вони зберігають місце для Бога, приймають Його у своїй внутрішній прірві, вони знають Бога, як поранений знає своє серце, відчуваючи серцебиття саме там, де рана найглибша» [2, с. 36].

Образ розп'ятого Ісуса Христа тісно пов'язаний із символом хреста, тому перш ніж удатися до інтерпретації цих символів у поетичній спадщині «логосівців», необхідно окреслити богослов'я хреста в Новому Завіті, зокрема в синоптичних Євангеліях, у Євангелії від Йоана, у посланнях апостола Павла. Так, євангеліст Матей наголошує на тому, що Ісус Христос у своїх страстях свідомо відмовляється від влади, яка йому дана. Отже, хрест у Матея – символ не насилля, а мужнього перенесення терпіння, яке містить у собі заповіт перемоги (пор. Мт. 5, 3-12; 38-47). У Євангелії від Марка зроблено акцент на Месії як Розп'ятому. Навіть воскреснувши, Ісус залишається Розп'ятим (Мр. 16, 6). За Лукою, хрест є переходом до слави, якою Отець оповив Ісуса. І це привілей не лише Христа, а й усіх його послідовників: «Коли хто хоче йти за Мною, нехай себе зречеться, візьме щодня на себе хрест свій і йде за Мною» (Лк. 9, 23). Так хрест стає для Луки образом християнської екзистенції, діючої в житті, у людях, у всьому світі, яка щоразу переживає злам і розкривається для Бога. І хрест стає виявом того, що християнин приймає суперечності, які носить у собі. Євангеліст Йоан сприймає хрест не як знамено слабкості, а як знамено слави. На хресті Ісус підноситься і прославляється Отцем. Але хрест водночас є судом, що розкриває гріх світу й наново встановлює Божу славу. Піднесений Христос для Йоана завжди залишається розп'ятим. Ісус на хресті – це поранений лікар. Хрест, з одного боку, відображає найглибшу рану – рану смерті, а з іншого – є знаменом спасіння та відкуплення. Хрест для Йоана – це запрошення до Божої любові: «Я ж, коли від

землі буду піднесений, усіх притягну до Себе» (Йо. 12, 32). Хрест – це престол, на який сходить Христос, щоб панувати над світом, Він водночас є образом любові, яка повністю відкривається. Відкритий жест рук для простягнутих обіймів підкреслюється відкритим серцем, звідки струменить Кров і Вода, образ Духа Божого та образ любові Божої [3, с. 29–33].

У ранній Церкві саме апостол Павло найбільше намагався розвинути власне богослов'я хреста. Хрест для Павла є знаменом любові Христа, Який задля нас звершив спасіння й заперечив твердження, що дорога до спасіння пролягає лише через Закон. Хрест стає знаком благодаті Божої та протестом проти самопрославляння себе, упевненості у власній справедливості й можливості будувати життя на власному релігійному досвіді. Натомість хрест є знаменом нового буття у вірі, у якій християнин дає вести себе Духом Ісуса Христа, тобто хрест стає знаменом нової екзистенції в Ісусі Христі, для якої існують інші мірила, ніж для світської екзистенції, яка керується нелюдськими законами цього світу [3, с. 27–28].

Оскільки у творах «логосівців» хрест тлумачиться виключно в дусі християнської традиції, то варто наголосити на її основних аспектах. По-перше, християнська догматика зараховує хрест до тайни віри. У цій тайні «розрізнені дві сторони: це тайна радості та скорботи, тайна слави та ганьби» [4, с. 177]. Єфрем Сирійський, урахувавши суперечності, примирені в хресті, пише: «Хрест – воскресіння померлих, хрест – сподівання християн, хрест – патериця кульгавих, хрест – потіха бідних, хрест – узда для багатих, хрест – упокорення гордих, хрест – надія позбавлених надії». По-друге, християнські екзегети пов'язували із хрестом головні догмати християнства. Так, хрест означав для них Святу Трійцю: стовп – Бога Отця, а поясні рамена праворуч і ліворуч – Бога Сина й Бога Духа Святого. По-третє, оскільки символ володіє невичерпністю смислів, то християнська думка пов'язує із хрестом широку семантичну гаму. Хрест є символом віри, жертвовної любові, надії, спасіння, страждання, символом торжества духа над тілом, символом належності до християнства як віросповідання [4, с. 177].

Можемо виокремити такі найважливіші аспекти символічних значень хреста в поезії «логосівців».

Хрест – символ віри:

Пронесім у життя невгомонний протест
Проти безбожних ідей і діл!
За Христа й любов! За Марію і хрест!
Не пожаліймо наших душ і тіл! [5, с. 5].

Як уже зазначалося, «логосівці» творили в той період історії, коли атеїстично-матеріалістичні віяння все сміливіше вкорінювалися у свідомості того часу. І хоча відвертої заборони УГКЦ на той час ще не було, відчувався передсмак мучеництва за Українську Церкву й Державу. Важливо, що не лише ворогів Церкви, а й людей, які не живуть за Божими законами, апостол Павло називає «ворогами хреста Христового» (Флп. 3, 18). Хрест у цитований вище поезії усимволізовує відданість Христовій вірі, за яку в різні періоди історії християнства доводилося приносити в жертву життя.

Хрест – символ любові Бога до людей:

Вінок терневий на чолі,
Товпа проклоном грає,
Уста спалив жагучий біль
І Він його лишає.
Пробіти руки Він простер

До всіх братів,
До всіх сестер,
Стривожені, знеможені
Прийдіте – поклонімся [6, с. 17].

Отже, у хресті виявляється Божя мудрість, що полягає в Його любові, яка нікого не виключає, а повертається обличчям саме до немічних і зневірених. Хрест – це символ беззастережної любові, яка дарує надію кожному [3, с. 26].

Хрест – символ Христової жертви:

У терновому вінку
З похиленим чолом,
На грудях знак від мук
Іде Ісус селом...
На тихі рамена
Завмерлого хреста
Зложив Ісус свій біль
Тернового вінка... [6, с. 9].

За Мольтманном, на хресті Бог бере на Себе весь бунт історії, провини, смерть і покинутаість. Хрест об'являє Бога, Який любить, і тому є ранимим і дозволяє Себе ранили людям. Бог не сидить незворушно на троні над світом, а входить у його страждання. Хрест є знаменом того, що Бог страждає з людьми, що Бог сам переживає біль покинутаості й смерті [...], хрест показує образ справжньої людини, милосердної, співчутливої, ранимої [3, с. 67–70].

Хрест – символ страждання:

На чорних раменах хреста
Розпну мій біль.
Іде у тінях піль, ланів
Моя душа...
Іде самотна і сумна...
На роздоріжжю двох шляхів,
Під тихим зором згаслих снів
Схилилася вона
На чорні рамена хреста... [7, с. 1].

Карл-Густав Юнг уважає, що кожен крок на шляху поступу до становлення свідомості здобувається тільки через страждання. Страждання – це ворота, якими мусить увійти людина, коли бажає усвідомити саму себе і прийняти себе у власній суперечності, адже людину врзнібіч розривають суперечності, вона сама для себе є хрестом і не може обійти хрест як страждання. Юнг як психолог усвідомлює, що людина не може звільнитися через саму лише психологію: «Страждаючій людині ніколи не допоможе те, що вона собі сама вигадала, а тільки надлюдська, об'явлена правда, яка звільнить її від цього стану страждання». Хрест для Юнга є дарунком Бога для нас найперше як історична подія, а тоді як символ, що став на фоні історичної хресної смерті Ісуса архетипним образом жертви, страждання й цілісності. Бог діє в людині через образ хреста, веде в образі хреста все ближче до цілісності, адже хрест, за Юнгом, є водночас радикальним образом приборкання інстинктивності. Отже, жертва на хресті хоче не зламати людину, а повести її на духовному шляху [3, с. 71–72].

Хрест – символ прощення:

До Тебе кличемо, Христе розп'ятий,
До Тебе кличемо в найвищий час:
О Боже, Боже, перестань карати
І, як розбійників, помилуй нас [5, с. 221].

Пауль Тіллх переконаний, що відчуження є найстрашнішим наслідком провини, яка роздвоює людину, відокремлює

її від самої себе, тому подолання відчуження є водночас прощенням провини та виправданням грішної людини. Хрест для Тіллха – це прийняття неприйнятного. Людина відчуває себе у своїй провині неприйнятною, бо у провині вона зрадила своє справжнє буття. Погляд на хрест робить можливим знову визнати себе саму у своїй розірваності й відчуженості. П. Тіллх пояснює це через поняття символу. Смерть Ісуса на хресті була не лише історичною подією, вона стала водночас і символом. Коли ми дивимося на символ хреста, тоді в нас відбувається примирення між суперечливими силами, а потім зростає відвага прийняти себе, неприйнятних у нашій провині, такими, якими ми є. Інше поняття примирення для П. Тіллха – це поняття цілєння, що означає бути цілісним, відновленим у первісній єдності. У відчуженні людина роздвоєна сама в собі. Відкуплення в хресті показує цю єдність суперечностей, адже на хресті життя і смерть стають одним, там поєднуються Бог і людина, небо й земля, тіло й душа. Символ хреста єднає суперечності, які ми знаходимо в собі [3, с. 61–62].

Хрест – символ спасіння:

Лиш Ти один допоможеш нам нести

Важкі хрести

І душі від упадку соблюсти...

Лиш Ти, лиш Ти!... [5, с. 208].

«Хрест для людини є провідником на її шляху до індивідуальності. Він провадить її на цій дорозі переміни вперед. Це образ болісного переходу, без якого неможлива переміна. І він стоїть наприкінці шляху, як образ мети, цілісності та повноцінності, які очікують нас біля мети. Бо хрест показує людині, як можна поєднати у собі протиріччя. Юнг сприймає хрест так, як і Отці Церкви, тобто як космічний символ єдності усіх протиріч. У точці перетину перекладин, посередині хреста, все суперечливе в людині умиротворюється, і так людина знаходить шлях до власної середини», – переконаний Карл-Густав Юнг [3, с. 75–76]. Подібне трактування символу хреста наявне в поглядах Карла Раннера, який вважає, що людина, яка страждає під тягарем власної провини та страхом власної смерті й порівнює смерть із безмістовністю власного життя, глянувши на конкретного Ісуса з Назарету, пізнає, що ця Людина, навіть на хресті, зазнавши повної поразки, міцно тримається Бога. Смертю й воскресінням Ісуса Бог назавжди запевняє, що й наше життя, незважаючи на провини і смерть, не кане в небуття, а збережеться укрите у любові Божій. Воскресіння Ісуса дає підстави вірити у власне воскресіння [3, с. 41].

Хрест – провісник смерті:

Ой над Сяном тихо гнуться

Хвиля та лоза...

Ой над сяном хрест і маки,

Іскра та сльоза...

А під вечір б'ють поклони:

Ой! Мос дитя!

У зігнанях ждуть ікони:

Тут буде борня! [6, с. 6].

У фольклорній традиції хрест переважно символізував терпіння або смерть. У цитованій поезії до правильної інтерпретації цього символу підводить образ маків, які, як відомо, є символом пам'яті про полеглих у бою.

Хрест – символ захисту від зла, символ перемоги:

На сірий шлях столочений

Пішов німий спосочений

(у десять ран)

З хрестом пішов крізь бій, крізь кров

Невидимий над Сян... [6, с. 11].

Отже, одне з найбільш поширених символічних значень хреста – це захист від зла. Це добре відображено в літургійній традиції, наприклад, у тропарі співається: «Спаси, Господи, людей Твоїх і благослови насліддя Твоє, перемоги благовірному народові на супротивників даруй і хрестом Твоїм охорони люд Твій». Хрест – «перемога на супротивників», «оружжя миру» [8, с. 558]. У цитованих рядках о. Степан Семчук образно висвітлює перипетії української історії першої половини ХХ століття, у цьому сенсі хрест – не лише захист, а й звільнення. Тому коли Мольтманн бере до уваги хрест із позиції воскресіння, він розуміє його найперше «як настання Божої справедливості. Цим він прагне дати відповідь на запитання сьогоденної людини, на крик закатованих та отруєних газом, померлих від голоду тагноблених» [3, с. 66], що, звичайно, набуло особливої актуальності у ХХ–ХХІ століттях.

Хрест – символ життєвого шляху людини:

Гей, шлях, мій шлях, яким я гірко йшов

Й ніщо, ніщо на ньому не найшов,

Хіба терни, хіба самі хрести

Такі важкі, що й годі їх нести [5, с. 112].

Христос і хрест для Юнга – це такі архетипи, які здатні змінити людину. На шляху Ісуса хрест відіграв важливу роль. Також і шлях самостановлення кожної людини пролягає через хрест. Хрест для Юнга є архетипним образом власної особи. Тільки в Розп'ятого можна навчитися, як нести неминуче страждання. Юнг вважає, що успішність нашого становлення як людини залежить від того, як ми ставимося до страждання. Хто відвертається від страждання, той шукає собі невроз як його заміник, а хто наважиться жити своїм власним життям, як це зробив Христос, той неодмінно зіткнеться, як Він, із хрестом, яким є він сам, і з хрестом своєї суворой повсякденної дійсності [3, с. 73–74].

Так, о. Василь Мельник (Лімниченко), торуючи власну життєву дорогу Христовими слідами, пише:

Та там, он там, на моєму шляху,

В таку пору, прискорбну та лиху,

Сумний Христос привидівся мені,

Сумний Христос з хрестом на рамені! [5, с. 112].

Людина, яка терпеливо страждає, наближається в такий спосіб до Бога, «обожується», що є метою кожного християнина. У творах «логосівців» у межах християнської традиції показано цей шлях Бога до людини, а також шлях людини до Бога через Голготу, хрест, терновий вінок, хресну дорогу. І часто в поезії йдеться не лише про особисте спасіння, а про порятунок своєї Батьківщини, Церкви, нації.

Прикметно, що об'єктом творчої уваги «логосівців» було не лише розп'яття, а весь хресний шлях аж до воскресіння. В о. Степана Семчука є цикл віршів «Зрада», де поет описує урочистий в'їзд Христа в Єрусалим під оклики «Осанна!», а в цей час Юда задумує видати Учителя поцілунком. Далі за хронологією євангельських подій – молитва Христа в Гетсиманському городі.

Напружені руки благально до неба –

Жахливою хвиллю дрожали уста:

– Мій Отче! Мій Отче! Хай мине ця чаша

Мене у цій хвилі... як воля Твоя [9, с. 38].

Поет показує й муки сумління зрадника, і жорстокість юрби, яка виносить засуд смерті для свого Бога. Людина в пев-

ний спосіб також відтворює хресний шлях Христа, адже «наслідування Христа» часто отожднюється з «несенням хреста», тому практичну реалізацію ідея «наслідування Христа» виявляла в мотивах жертвності, мучеництва.

Висновки. Отже, у творчості поетів-«логосівців» символи Христа і хреста є домінуючими. Уся єрархія християнської символіки прямо чи опосередковано свідчить про Христа, підводить до Його особи, бо як у біблійній історії Він – Початок і Кінець, так і у творчості «логосівців» Ісус Христос є центральною особою, у якій міститься повнота людського й божественного буття. У поезії «логосівців» символ хреста охоплює широкі богословські контексти, має часті й виразні проекції на національний ґрунт.

У перспективі подальших досліджень – інтерпретація розлогої християнської символіки в художній спадщині «логосівців», дослідження її генези та зв'язку з богослужбовими текстами.

Література:

1. Нямцу А. Євангельські мотиви у світовій літературі (теоретичні аспекти) / А. Нямцу // Біблія і література : збірник наукових статей. – Вип. I. – Чернівці : Рута, 2000. – С. 21–25.
2. Ронкі Е. Закоханий і здивований Бог / Е. Ронкі ; пер. з італ. К. Зінченко. – Львів : Свічадо, 2015. – 80 с.
3. Грюн А. Хрест / А. Грюн ; пер. з нім. Н. Лозинської. – 2-ге вид. – Жовква : Місіонер, 2012. – 112 с.
4. Лисий І. Семантика хреста в українському релігійному мистецтві / І. Лисий // Образ Христа в українській культурі : збірник наукових праць / за ред., передмова В.С. Горський ; редкол.: В.М. Колпакова, С.І. Головащенко, М.Л. Ткачук. – 2-е вид. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2003. – С. 175–189.
5. Мельник В., о. (Василь Лімніченко). Релігія і життя (поезія, проза, драма, публіцистика, релігійні статті) / о. Василь Мельник ; за заг. ред. проф. Р. Гром'яка ; упорядник і післямова Л. Гром'як. – Тернопіль : Збруч, 1999. – 830 с.
6. Семчук С., о. Метеори: Поезії / о. Степан Семчук. – Прага – Львів, 1924. – 38 с.
7. Лужницький Г. Меріам. Вечірні смутки. Настрої / Г. Лужницький. – Прага – Львів, 1924. – 14 с.
8. Прийдіте поклонімся: Молитовник. – 5-те вид., випр. – Львів : Свічадо, 2007. – 988 с.
9. Семчук С., о. Воскресення: Пісні зриву / о. Степан Семчук. – Жовква : Вогонь, 1927. – 49 с.

Дмитрив И. И. Богословие креста в творчестве писателей-«логосовцев»

Аннотация. В статье исследуются особенности художественной интерпретации символа креста в поэтическом наследии «логосовцев». Определяется мировоззренческая панорама католических писателей, которая влияла на специфику художественной рецепции христианской символики в их произведениях, определяются основные символические константы, выясняются особенности символизации библейских образов и событий, прослеживается специфика проекции библейских событий на украинскую почву.

Ключевые слова: группа «Логос», католические писатели, поэтика, символ, крест, христология.

Dmytriv I. Theology of cross in the “Logos” writers’ literary works

Summary. The given article deals with the features of artistic interpretation of cross as a symbol in the “Logos” writers’ poetic inheritance. The world view views of catholic writers, which influenced on the specific of artistic reception of christian symbolism in their works, is outlined. Basic symbolic constants are determined. The features of symbolizing of biblical images and events are turned out. The specific of biblical events projection is traced on Ukrainian basis.

Key words: “Logos” group, catholic writers, poetics, symbol, cross, christology.